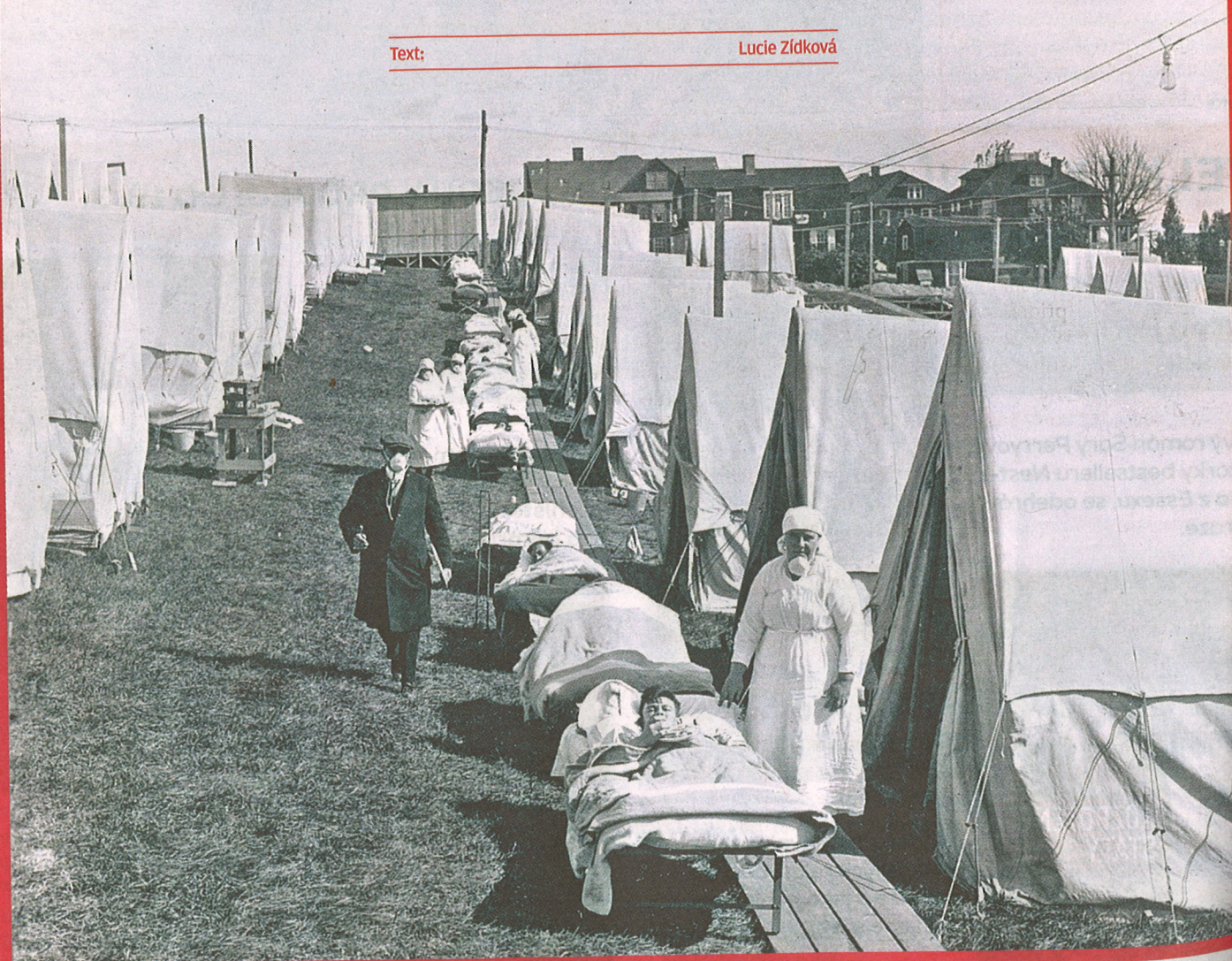


ŠPANĚLSKÁ LEKCE

Právě před sto lety se svět vzpamatoval z poslední vlny největší pandemie v historii lidstva. Španělská chřipka zabila v letech 1918 až 1920 mezi 20 a 50 miliony lidí, víc než první světová válka. Onemocněla třetina světové populace. Co si lidstvo z této katastrofy vzalo? A co má společného se současnou pandemií?

Text:

Lucie Zídková



Katastrofa začala nenápadně. Už v zimě na přelomu válečných let 1916 a 1917 ošetřili ve Vídni v c. k. Vilemínině nemocní sto pacientů s těžkou chřipkou, ale nemocní se objevují i v Lipsku, Štrasburku či Královci (Kaliningradu). V září 1916 zasáhne chřipkový virus Buenos Aires a odtud se rozšíří do celé Argentiny. Starší lidé mají ještě v paměti „ruský katar“ z let 1889–93, který po celém světě zabil zhruba milion lidí. Protože je však v plném proudu válečné dění, předzvěstem nové epidemie, jež se posléze změní v pandemii, zprvu skoro nikdo nevěnuje pozornost.

Pak se ale cosi změnilo. Z různých částí Evropy i Ameriky začínají chodit zneklidňující zprávy o nemoci, která postihuje zejména vojáky. Zprvu nemá ani jméno.

Historik medicíny a autor knihy *Španělská chřipka – Příběh pandemie z roku 1918* Harald Salfellner (Vitalis, Praha 2018) nastiňuje tři možné scénáře původu chřipkové epidemie z konce první světové války, z nichž každý má své zastánce v odborné veřejnosti: mohla přijít z Číny, z Ameriky, nebo z vojenských táborů na západě Francie. Ať tak či onak, na jaře a v létě 1918 už chřipka řádila v Evropě i v Americe. Zatím si však nežádala mnoho mrtvých. První vlna se zdála být mírná a oběti byly především z řad amerických vojáků ze základny v západo-francouzském přístavu Brest.

Smrtící podzim

Jenže pak udeřila druhá, smrtící vlna chřipky. Přišla na přelomu léta a podzimu 1918 a už měla i jméno: španělská.

„První obětí zákeřné španělky stal se policejní úředník dr. Prorok, přidělený úřadu pro potírání válečné lichvy, který ve středu podlehl španělské nemoci,“ ohlašují v pátek 13. září brněnské Lidové noviny krátkou notickou, že chřipka dorazila do Prahy. Proč však „španělská“?

„Každá epidemie potřebuje krátké srozumitelné označení. Tohle ale vzniklo omylem a neopatrností španělského ministra zdravotnictví, který na tiskové konferenci k postupující epidemii v květnu 1918 poznamenal, že o srovnatelné nemoci ve zbytku Evropy ještě neslyšel. K tomu se připojila zpráva agentury Reuters, kterou ihned převzaly londýnské Timesy, že ve Španělsku řádí záhadná choroba, s níž bojuje i španělský král Alfons XIII. a na kterou zemřelo už 700 lidí. Název byl na světě,“ vysvětluje Harald Salfellner v pražském sídle nakladatelství Vitalis. Choroba ale podle něj měla i jiná jména. „V Rusku se jí říkalo asijská chřipka, v Asii naopak ruská chřipka a v Polsku bolševická choroba.“

Přes České země se španělská chřipka převálila ve čtyřech vlnách. Poprvé v létě 1918 s tak malými ztrátami, že ani nebyly zaznamenány v tisku. Druhou vlnu zahájil již zmíněný Egon Prorok. Trvala zhruba měsíc a půl a zeslábla

před Vánoci. S novou silou se pak vrátila na jaře 1919 a pak znovu v zimě 1920, tedy přesně před sto lety.

Dříve se udávalo, že za tuto dobu v Českých zemích zemřelo na španělskou chřipku zhruba 30 tisíc lidí. Harald Salfellner to však pokládá za hrubě podceněný údaj: „Po rozsáhlé analýze z úmrtních matrik jsem došel k údaji 44 tisíc až 75 tisíc civilistů. K tomu je však třeba připočítat nejméně dva až pět tisíc vojáků, ti byli vedeni ve zvláštních vojenských matrikách. Takové číslo odpovídá i průměrné evropské smrtnosti této chřipky, která se pohybovala kolem půl procenta.“

Zapomenutá pandemie

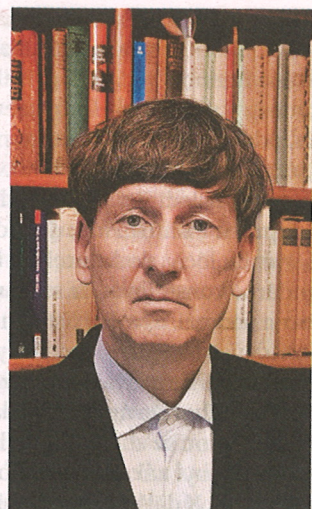
Pozoruhodné přitom je, že z českého historického povědomí jako by se španělská chřipka vytratila. A dokonce i z rakouského – přitom v monarchii bylo dvě stě až tři sta tisíc mrtvých. Přesto tam neexistuje o španělské chřipce žádná publikace. Příliš se o ní neinformovalo ani v dobovém tisku, a když, pak nikoli na titulních stranách, ale v notickách schovaných uvnitř novin. Důvodem nebyla – jak by bylo nasnadě – cenzura, jež by snad chtěla zakrýt fakt, že vojenská síla Rakouska-Uherska je oslabena.

„Role cenzury v souvislosti s chřipkou bývá často přeceňována. Do zpráv o chřipce bylo zasahováno jen v případech, pokud obsahovaly kritiku politických poměrů. Zajímavým aspektem evropské pandemie je skutečnost, že nebyly k dispozici vlastně žádné fotografie, takže zpravodajství chyběla možnost vizualizace nemoci. Naproti tomu v USA nezuřila válka a fotografování mělo tradici nejen v privátní sféře, ale i jako instrument „public relations“. Značná část dostupné fotodokumentace z USA je pořízena veřejnými institucemi nebo pro veřejné účely. V tomto ohledu bylo v Evropě co dohánět,“ uvažuje Harald Salfellner.

A nebylo to jen fotografování, v čem Evropa civilizačně zaostávala. Zatímco na starém kontinentu probíhala léčba třeba i ve vyklizených kostelích a v téměř středověkých podmínkách, americké nemocnice jsou na fotkách k nerozeznání od těch z šedesátých let 20. století.

Dalším důvodem, proč se o chřipce v Českých zemích moc nepsalo, byl souběh dějinných událostí. Když byla epidemie španělské chřipky na vrcholu, hroutilo se Rakousko-Uhersko a vznikalo Československo. Rakouský ministr zdravotnictví Ivan Horbaczewski – profesor pražské univerzity a vůbec první ministr zdravotnictví v Evropě – měl jen velmi omezené možnosti zasáhnout. Tehdejší opatření se tak vůbec nedala srovnávat s těmi dnešními.

„Když se Horbaczewski ujal své funkce, právě skončila letní chřipková vlna, která byla ještě relativně málo smrtelná. Do jeho působnosti spadaly válečné epidemie, musel se tedy zabý-



Harald Salfellner je rakouský lékař a historik medicíny, od roku 1989 žije v Praze, kde působí jako autor a vydavatel. Věnuje se česko-rakouským kulturním dějinám, napsal monografii Franz Kafka a Praha. Kniha *Španělská chřipka – Příběh pandemie z roku 1918* je jeho zatím poslední (dole).

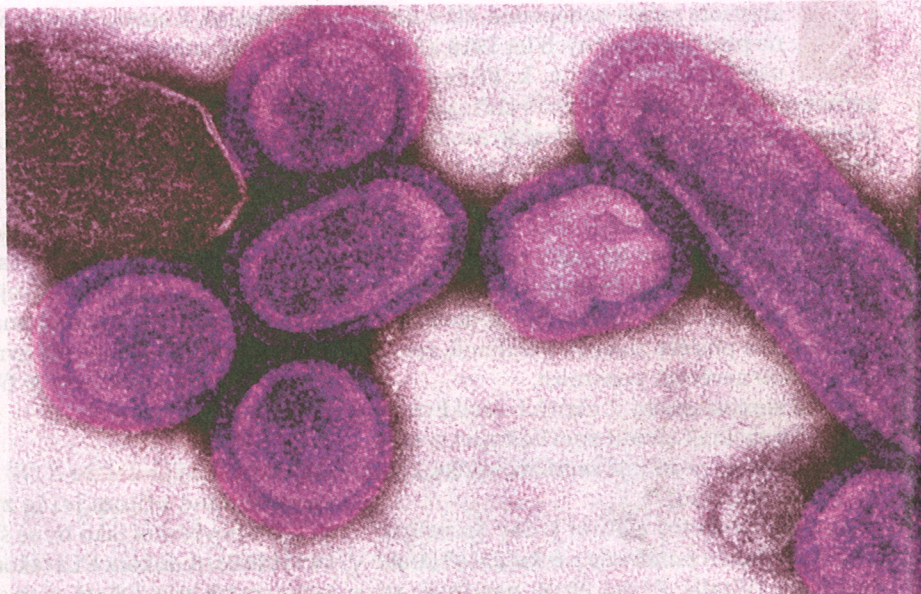


vat skvrnitým a břišním tyfem, úplavicí, chole-
rou, a dokonce i malárií. Chřipka se považova-
la za vyřízenou věc. Než přišel říjen. Politické
poměry, s nimiž byl Horbaczewski konfronto-
ván, odrážely faktickou ztrátu moci rakouských
úřadů na území Českých zemí. Krásně to doku-
mentuje následující případ: když bylo zapotře-
bí dopravit z Kutné Hory do Vídně vagon cukru
na výrobu léčiv, dodavatelská firma mohla jen
lapidárně konstatovat, že stojí už měsíce připra-
ven na nádraží, opatřen lístkem s nápisem „Cukr
pro vídeňské lékárny“. Dodávky z Českých zemí
po železnici čeští vlastenci v rámci akcí hnutí
odporu a sabotáže nepouštěli dále do Rakouska.
Politická moc se zhroutila. Jediným tehdejším
opatřením byl zákaz školní docházky, a to jen
na tři týdny. K dalšímu rozšíření infekce pravdě-
podobně přispěla i velká lidová shromáždění na
oslavu vzniku republiky. Tento fenomén je popi-
sován i v amerických pramenech, kde se hovoří
o masových oslavách po návratu vojáků z Evro-
py. Nejdříve se konaly vojenské přehlídky a po
několika dnech zachvátila dotyčné město chřip-
ka,“ říká Salfellner.

Československá vláda převzala stát koncem
října, měla však jiné starosti než řešit opatře-
ní proti pandemii. Musela vystavět nový stát,
navíc stále ještě bojovala o některá pohranič-
ní území. „Pro mladou republiku existovaly jen
omezené možnosti boje proti chřipce. Panoval
nedostatek personálu. Počet pražských lékařů
klesl od roku 1915 do roku 1918 o 300. V roce
1919 jich bylo jen 451. V praxi to znamenalo, že
například praktický lékař dr. Somr v Košířích
měl na starosti deset tisíc pacientů, a k tomu
ještě šest tisíc ze Smíchova. Válka připravila
České země o stovky tisíc mladých mužů a ti
nyní chyběli. Továrny stály, uhelné doly stály,“
uvádí historik.

Globální pandemie se prostě vytěsnila. Lidé
byli na smrt zvyklí, patřila k životu. Umíralo se
na záškrť, spalničky i tuberkulózu. Koho by děsi-
la chřipka? A tak se stalo, že se k ní nevyjádřil
ani první československý prezident Masaryk,
ani žádný jiný představitel nového státu. Chřip-
ka, která kosila jen v Praze desítky lidí denně,
nikoho nezajímala.

„Čas od času kolabují Pražané, jež zachváti-
la chřipka, na dláždění staroměstských uliček,
kam je pak narychlo přivolávána městská poli-
cie. Většina obětí však umírá v přeplněné vše-
obecné nemocnici a dalších špitálech a zálož-
ních nemocnicích města a ve svých vlastních
čtyřech stěnách,“ píše Harald Salfellner. Z novi-
nových zpráv rekonstruoval vážnost situa-
ce: „V neděli 13. října přivezou do všeobecné
nemocnice 50 nemocných s chřipkou, z nich
však může být přijato pouze 27, kolik z nich
zemře, není známo. Sklepy obou patologických
ústavů jsou přeplněny mrtvolami, takže je třeba
zřít vlastní dočasné márnice.“



Onemocněli Kafka i Šrámek

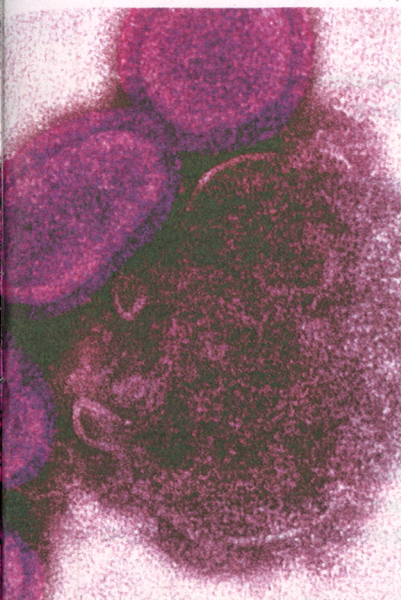
Chřipka si nevybírala: podléhali jí jak vojáci,
natěsnaní jeden na druhého ve vojenských leže-
nících, tak civilisté. Svě oběti si našla i mezi zná-
mými osobnostmi. Zemře na ni teprve osma-
dvacetiletý malíř Egon Schiele i jeho žena, která
byla v šestém měsíci těhotenství. Za obět jí pad-
ne i syn básníka Jaroslava Vrchlického, šesta-
dvacetiletý úředník Válečného obilního úřadu
v Praze Jaroslav Frída (jehož skutečným otcem
byl herec Národního divadla Jakub Seifert). Frí-
dova žena umírá o dva dny později, těsně po
porodu, jímž přivede na svět dvojčata; jedno
zemře téměř ihned, o druhém Český deník refe-
ruje, že „bojuje se smrtí“. A v rodině Vrchlického
si chřipka vybírá další daň: na nemoc odchází
i básníkův mladší bratr Bedřich Frída.

Ne všichni ovšem umírají. Nemoc přeži-
je například básník Fráňa Šrámek a spisova-
tel Franz Kafka. Ten s ní uléhá 14. října 1918.
Tuberkulózou už tak oslabeného spisovatele
trýzní horečky několik týdnů, nakonec se dosta-
ví i zápal plic. Osmadvacátého října, kdy se rodí
Československo, Kafka bojuje v Oppeltově domě
na Staroměstském náměstí se smrtí. Osud mu
však nakonec dopřeje ještě šest let života.

Pozoruhodné přitom je, že převážná část
nemocných i obětí španělské chřipky jsou mla-
dí lidé.

„K údivu epidemiologů je mortalita v boha-
tém, potravinami dobře zásobeném Švýcarsku
zřetelně vyšší než v živořící Německé říši,“
píše Harald Salfellner. Také američtí rekruti,
kteří podléhají zápalům plic způsobeným
chřipkou ve výcvikových střediscích, naruko-
vali dobře živěni přímo z rodičovských farem.

» V současné
chvíli tedy ne-
můžeme hovo-
řit o opakování
katastrofy z let
1918/19. Počet
obětí stále stoupá
a existuje důvod
k obavám. Ale ze
zkušenosti se špa-
nělskou chřipkou
jsme se poučili, že
po každé temné
noci přijde opět
jasný den. «



Španělskou chřipku způsobil virus H1N1, ale miliony lidí nezabil sám – spolupracoval s bakteriemi, které už v lidském těle jsou. To je jeden z rozdílů mezi ním a současným koronavirem, který se zatím s bakteriemi neumí domluvit.

Proč chřipka zabíjela právě je, dodnes nikdo uspokojivě nevysvětlil. Celková vysoká smrtnost, která se pohybovala od 0,4 procenta po 36 procent na mikroneském ostrově Nauru, souvisela podle Salfellnera s tím, že virus H1N1, který španělskou chřipku způsoboval, spolupracoval v nebyvalé míře s bakteriemi, které lidské tělo běžně osidluje. Lidi tedy nezabíjel virus sám, ale sekundární streptokoková či stafylokoková infekce. To je také mimochodem jeden z velkých rozdílů mezi virem španělské chřipky a koronavirem SARS-CoV-2, který způsobuje letošní pandemii nemoci Covid-19.

„Tato situace u koronaviru nenastala. Lidé umírají v důsledku virálního zápalu plic,“ vysvětluje Salfellner, který vystudoval medicínu ve Štýrském Hradci a dějiny lékařství v Praze. Dodává, že oba viry jsou příbuzné a patří do rodiny takzvaných RNA virů, jež napadají stejné receptory, nacházející se v dýchacích cestách. Oba viry se mohou dostat do plic a šíří se především kapénkovou infekcí.

„Chřipka – i tenkrát španělská – velmi rychle mutuje. Toto souvisí se segmentální stavbou virální RNA. Má osm genetických segmentů. Takzvaným shiftem může vzniknout zcela nová, pro imunitní systém člověka neznámá mutace viru, například když dojde k převzetí genetických segmentů ptačího viru. U španělské chřipky vedl přesně tento případ ke vzniku pandemické varianty. Naproti tomu je koronavirus geneticky stabilnější.“ Což může být výhodou. Nevýhodou ovšem je, že CoV-2 je pro nás v podstatě neznámý. „O budoucím epidemiologickém chování viru nemáme informace. Nevíme, zda se bude šířit ve vlnách a jak dlouho. Je možné, že se v průběhu šíření stane třeba méně nebezpečným, jako tomu je u pandemické chřipky,“ upozorňuje Salfellner.

Podle informací, které dosud máme, se zdá, že Covid-19 nehraje stejnou ligu jako španělská chřipka. „Je ještě brzo hodnotit počty mrtvých a také nevíme, ve kterém bodě pandemie se nacházíme. Momentálně hovoříme o několika tisících obětech koronaviru ve srovnání s 20 až 50 miliony obětí španělské chřipky. To znamená, že v současnosti připadá jedna oběť koronaviru na pět až deset tisíc obětí španělské chřipky z let 1918/19. Rozhodující je, že španělská chřipka zabíjela převážně mladé lidi, často ještě před založením rodiny. Zdá se, že u koronaviru tomu tak není. V současné chvíli tedy nemůžeme hovořit o opakování katastrofy z let 1918/19. Počet obětí stále stoupá a existuje důvod k obavám. Ale ze zkušenosti se španělskou chřipkou jsme se poučili, že po každé temné noci přijde opět jasný den,“ uzavírá Harald Salfellner.



inzerce

Dokonalý a hustý Smetanový jogurt s plnou chutí. Je vyroben pouze z české smetany, ideální jako dezert, když do něj dáte povidla nebo džem.



Skvělý bílý jogurt s nižším obsahem tuku a vysokým obsahem bílkovin. Jemný a hustý pro vydatnou každodenní snídani.

Originální Olma Krémový jogurt, s vysokým obsahem bílkovin obohacen o jedinečnou probiotickou kulturu *Lactobacillus rhamnosus*, LGG®.



OLMA
OD 1967

Stáhněte si aplikaci OLMA a čárový kód Vám řekne více!

Tým Olma



www.olma.cz